

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 2, Sayı: 6, Aralık 2016, s. 274-307

Sinan YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi, Sanat Tarihi Doktora öğrencisi, sinan_ylmz_st@hotmail.com

ASHBURNHAM PENTATEUCH ÜZERİNE ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER

Özet

Ashburnham Pentateuch hiç şüphesiz Hıristiyan el yazmalarında önemli bir yere sahiptir. Eski Ahit metinlerinin Hıristiyan el yazmalarındaki yerini anlamamızda bize önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Yaratılış, İbrahim, Yakup, Yusuf ve Kardeşleri ve Musa'nın hikayeleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Çalışma kapsamında bu el yazmasının ikonografik özellikleri, üslubu ve kökenleri hakkında bilgiler sunulmaktadır, diğer el yazmalarında, katakombalarda, mozaiklerde, heykellerde ve duvar resimlerindeki benzerlikleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ashburnham Pentateuch, El Yazması, Minyatür, Kutsal Kitap, Musa, İbrahim, Rebeka.

VARIOUS OPINIONS ON ASHBURNHAM PENTATEUCH

Abstract

Undoubtedly, Ashburnham Pentateuch has an important place in Christian manuscripts. It offers us significant information understanding of place in Christian manuscripts of the Old Testament text. Especially, it gives detailed knowledge about the story of Moses and Genesis, Abraham, Jacob, Joseph and his brothers. Scope of work, other hand in writing, in the catacombs, mosaics, the similarities between sculpture and murals were discussed, presented information about the styles and origins, features of this manuscript iconographic.

Keywords: Ashburnham Pentateuch, Manuscripts, Miniature Bible, Moses, Abraham, Rebekah.

GİRİŞ

Ashburnham Pentateuch'u, Tours Pentateuch'u olarak da bilinmektedir. El yazması Eski Ahit metinlerinde yer alan konuları ele almaktadır. Çalışma kapsamında el yazmasının ikonografik ve üslup özelliklerinin yanı sıra kökeni hakkındaki görüşler ortaya konulmuştur. El yazması hakkında ilk çalışma Gebhart, Otto Von (1883). *The Miniatures of the Ashburnham Pentateuch*, London: Asher'i yapmıştır. Bu çalışmada Gebhart minyatürleri tanıtmıştır.

Konu hakkında en detaylı çalışmayı VERKERK, Dorothy. (2004). *Early Medieval Bible Illumination and the Ashburnham Pentateuch*, United Kingdom: Cambridge University Press, adlı eseriyle gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmanın amacı el yazmasının kökeni hakkında sunulan fikirler üzerinden değerlendirme yapıp kaynağının ne olabileceği üzerine bilgiler sunmaktır. Üzerinde çalışma yapan araştırmacıların genel itibarıyla kısa değerlendirmeler sunduğu bir el yazmasıdır. En kapsamlı çalışmayı yapan Verkerk bile el yazması hakkında fazla bir açıklama getirmemiştir. Hatta el yazmasındaki bazı minyatürleri bile açıklama yoluna gitmemiştir. Genel itibarıyla araştırmacılar ya Suriye ya da İtalya kökenli olduğu üzerinde durmaktadır. Peki iki kökenli olma ihtimali var mıdır? Yani Suriyeli sanatçılar bu bölgeye gidip bu el yazmasını oradaki sanatçılarla kaleme almış olamazlar mı? Temel problemlerden biri ise eğer bu sanatçılar buraya gittiyse hangi kökenden gelmekteydiler? Saf bir Hıristiyanlar mıydı? Yoksa Yahudi-Hıristiyanları mıydı? Ana meselelerimiz arasında olacak bu sorular el yazmasının kökeninin ne olduğu ve nelerden faydalandığı üzerinedir.

Asburnham Pentateuch Minyatürleri

Konumuza girmeden önce pentateuch hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekir. Helenistik dönemde (MÖ. III ve MS. IV.) Filistin bölgesinde hâkim olan Grek kültürü ile Yahudiler arasında Helenleşme başlamış ve İbranice yerine Grekçe tercih edilmiştir. İskenderiye'deki Yahudiler ise tamamen Helen kültürü altına girmiş ve Grekçe konuşmaya başlamışlardır. Bu sebepten ötürü İskenderiye'de Ptolemy döneminde (Ptolemy Philadelphius MÖ. 285-246) Grekçe konuşanlar için Tora'nın Grekçe tercümesi olan Septuagint tasarlanmıştır. İskenderiye Kütüphanesi müdürü olan Demetrius Eski Ahit'in bu kütüphaneye getirilmesi için Ptolemy'den istekte bulunmuştur. O da elinde yüz binden fazla Yahudi bulunduğunu baş kâhin Eleazer'e bildirmiş ve kutsal kitabın çevirisi için insan göndermesini istemiştir. Eleazer'de on iki kabileyi temsilen her kabileden altışar kişi olmak üzere yetmiş iki kişiyi yollamış ve bunlar yetmiş iki günde Eski Ahit'in tamamını Grekçeye çevirmişlerdir. Yaptıkları bu çeviriye Septuagint adını vermişlerdir¹. Bu versiyon Eski Ahit'in bütün bölümlerini içermektedir. İlk başlarda bu olay Pentateuch'u² kapsasa da ardından diğer kitaplarda devreye girmiştir. Ortaya çıkan bu çeviriye diğer

¹ Adam, Baki. (2010). *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul: Pınar Yayınları, 23-24.

² Eski Ahit'in ilk beş kitabına verilen Grekçe isimdir.

bir ad olan Roma rakamıyla “LXX”de denilmiştir. Çeviri esas itibariyle propaganda amacı olarak kullanılmıştır³.

Yahudi kutsal kitabı iki ana başlıkta ele alınmaktadır. Ana başlık Pentateuch, ikinci olarak ise Pentateuch’un dışında olan kanon kitaplarıdır. Bu noktada erken dönem kilise babaları⁴ genel itibariyle Pentateuch’un yapısından uzak kalınmayacağına dikkat çekmiştir. Pentateuch ile iç içe olunması Hıristiyanlığın birçok Yahudi geleneği içine almasına vesile olmuştur. Özellikle de Yahudiliğin ahlaki ve folklorik yapıları Hıristiyanlığın inanç esaslarıyla kaynaşmıştır. Bundan dolayı Yahudiliğin iki önemli kökenine yani Filistin ve İskenderiye’ye gitmek gerekmektedir. Bölgedeki Yahudi edebi kaynaklarının ikonografik yansımalarını görmek pekte şaşırtıcı olmayacaktır. Bize en iyi örnek Dura Europos’da görülen Yahudi kaynaklı resimleridir. Bu resimlerin benzerlerinin, Hıristiyan sanatçıları tarafından Ashburnham Pentateuch’ünde yeniden tasarlanmış olabileceği düşüncesi değerlendirmemiz açısından önemlidir⁵.

Ashburnham Pentateuch’u Pentateuch’un olaylarını gösteren bir el yazmasıdır. MS. VI. yüzyıl sonu VII. yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir. Tevrat’ın özgün beş kitabını içermesine rağmen bu beş kitabın bazı bölümleri ve Yasanın Tekrarı (Tesniye) bölümünün tamamı eksiktir. El yazması 142 folyo ve 19 minyatürden oluşmaktadır⁶. Tahmini olarak 68’den daha çok minyatür olduğu düşünülmektedir. El yazmasında yer alan tablo kitabın latince adlarını içermektedir. Bu tablo bir kemerin içinde bir perde ile çevrelenmiştir. Ayrıca Yahudi isimleri Latinceleştirilmiştir. Minyatürlerin bazıları (Nuh’un Gemisi minyatürü gibi) tek sahne içermektedir. Diğer sayfalarda (Cain “Kabil” ve Abel “Habil” sahneleri gibi) birden çok sahne karşımıza çıkmaktadır. Her bir sahne farklı bir renkle tasarlanmıştır. El yazmasının kaynağı belirsizdir⁷.

Araştırmacıların bazıları onun İspanya kökenli olduğunu söylemesine rağmen diğer bir grup Kuzey Afrika, Suriye veya İtalya orjinli olduğunu düşünmektedir. Kuzey Afrika’ya benzetilmesinde palmye ağaçlarının, siyahi adamların, develer ve akrep gibi hayvanların olmasının büyük bir etkisi olduğu varsayılabilir. El yazması 1888’den beridir Fransa, Paris Ulusal Müzesi’nde saklanmaktadır⁸. Bazı sayfaların altında Roma rakamıyla “Q” yazmaktadır. Böyle olan 41 el yazmasından 18’inin İtalyan gelenekli olduğu düşünülmektedir. Yani bunların İtalyan manastır yazıhanesinde yazıldığı tahmin edilmektedir⁹.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykıt, Dursun Ali. (2012). “Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII Bütün Yönleriyle Yahudilik*, (Uluslararası Sempozyum) 18-19 Şubat 2012, Ankara, 167-185.

⁴ Kilise babalarının bu noktada değerlendirmesiyle ilgili ayrıntılı olarak bkz. Yılmaz, Sinan. (2015). *Paganizm’den Hıristiyanlığa Geçmiş Semboller (I. ve V. yüzyıllar arası)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.

⁵ Gutmann, Joseph. (1953). “The Jewish Origin of the Ashburnham Pentateuch Miniatures” (<http://www.jstor.org/stable/1453176>, 03-2016 21:03), *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 44, No. 1 (University of Pennsylvania Press), 63-65.

⁶ 372 mm – 321 mm ölçeklerindedir.

⁷ Williams, John. (1998). *Imaging the Early Medieval Bible*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 102-103.

⁸ (WILLIAMS, 1998: 102-103).

⁹ (WILLIAMS, 1998: 104).

El yazmasında bölümlerin listesini gösteren ve etrafı kemerlerle çevrili on tane kanon tablosu ile bir tane başlık tablosu bulunmaktadır. Mermer sütunların her birinin altında küçük bir kaide ve üzengi taşı yer almaktadır. Temel özellikler (Kutsal Kitap isimleri Mısır'da Çıkış gibi) büyük harflerle detaylandırılmıştır. Dekoratif düzenlemeler çok azdır. Kemerlerin köşelerinde çeşitli kuş türleri bulunmaktadır. Bu tablolar yeşil, mavi, beyaz, kırmızı, pembe, kahverengi ve sarı renklerle boyanmıştır¹⁰.

Hikâyelerin Hıristiyanlığa geçişi özellikle doğu kilise babaları (Basil gibi) tarafından sağlanmıştır. Efsaneler doğunun kilise babaları tarafından iyi bilindiği için bu babalarla Hıristiyan sanatçılarına tanşınmış olabilecekleri ve bu tür efsanelerin sanatçılar tarafından resimlerde kullanmış olabilecekleri düşünülmektedir¹¹. Resimlerde genellikle kırmızı, yeşil, mor kullanılmıştır. Kullanılan figürler oldukça stilize edilmiş bir şekildedir. Konturlar ince hatlarla belirlenmiştir. Mimari ana hatlarıyla iki sütun arasına yerleşmiş ve bitişik şekilde birkaç yapının bulunduğu, binaların içine insanların koyulduğu bir yapıda betimlenmiştir. Minyatürler açık ve kapalı kompozisyon olarak iki şekilde yer almaktadır. Minyatürün figürlerinde kollar, eller ve bacaklar uzun biçimde ve figürler hareketli olarak karşımıza çıkmaktadır. Minyatürün genelinde bazı el hareketlerinde işaret parmağı ve orta parmak birbirine yapışık ve baş parmak bu parmakların altına gelecek şekilde ortaya konulmuştur. Bunun yapılmasındaki amaç olayları işaret etmek ve bazı durumlarda suçlanacak kişiyi belirtmektir.

Yaratılış

Yaratılış hikayesi kutsal kitabın 1: 1-31 ve 2: 1-3'de geçmektedir. Minyatürde Kutsal Kitap'ın 1: 1-11'inci bölümleri ele alınmıştır. Olay Kutsal Kitap'taki ile aynı paralellik de gitmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

Resim 1: Yaratılış, folyo 1v Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

¹⁰ Wright, David H. (1979). "The Canon Tables of the Codex Beneventanus and Related Decoration" (<http://www.jstor.org/stable/1291436>, 21-03-2016 13:44), *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 33, Trustees for Harvard University, 148.

¹¹ Schreckenberg, Heinz and Schubert, Kurt. (1992). *Jewish Historiography and Iconography in Early and Medieval Christianity*, Minneapolis Maastricht fort Press / Assen: Van Gorcum, 239-241.

Minyatür oldukça hasar görmüştür fakat Yaratılış hikayesini açıklamak için yeteri kadar kanıt mevcuttur. Olay en üstten soldan başlayarak sağa doğru hareket edip tekrar sola doğru devam ederek zikzak çizerek bir sinematografi havası vermektedir. Minyatürün en üstünde solda yaratıcı cennetin ve dünyanın yaratılışını işaret ederken resmedilmiştir. Hemen yanında ise dünya kahverengi dikdörtgen bir şema içerisinde gösterilirken, cennet dünyanın üstünde yay şeklinde betimlenmiştir. En üstte sağda aydınlık, sarımsı renkte düzensiz bir kare tarzında yapılmışken, hemen altında koyu mavi renkte dalgalı su birikintisi formatında karanlık tasvir edilmiştir. Ayrıca yaratıcı sağ eliyle yapılan olayları işaret etmektedir.

Minyatürün ekseninde minder şeklinde yapılmış Tanrının ruhu sulara doğru hareket ederken çizilmiştir. Burada Tanrı'nın ruhu soldan sağa doğru hareket etmektedir.

Sahnenin en altındaki bölümde ise dünyanın kara parçasına bölünmesi ve denizlerin ayrılması konu alınmıştır. Solda ateş şeklindeki bölüm dağları temsil ederken, altındaki dikdörtgen alan platoları göstermektedir. Hemen sağda yaratıcı dalgalı mavi bir deniz üzerinde denizler ayrılmasını işaret etmektedir¹².

Habil ve Kabil Olayı

Habil ve Kabil ilk günah konusu olmasından dolayı Kutsal Kitap'ın önemli konularından biridir. Olay Kutsal Kitap'ın Yaratılış; 4: 1-16'ncı bölümünde geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

Resim 2:Habil ve Kabil olayı, folyo 6, Bibliotheque Nationale de France (gallia-bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

¹² Verkerk, Dorothy. (2004). *Early Medieval Bible Illumination and the Ashburnham Pentateuch*, United Kingdom: Cambridge University Press, 63.

Minyatür üç sahneden oluşmaktadır. En üstte kırmızı bordür de Habil ve Kabil'in sunusu, ortadaki yeşil bordürde Kabil'in sitemi ve en alttaki bölümde Kabil'in Habil'i öldürdüğü sahne bulunmaktadır. En üstte sol köşede Adem ve Havva görülmektedir. Onlar deri giysiler içerisinde, üstü yeşil örtüyle kapatılmış, iki yanında ağaç bulunan bir mekânda görülmektedir. Böyle giyinmelerindeki sebep cennetten kovulmalarından kaynaklanmaktadır¹³. Yine bu figürlerin hemen yanında Havva üstü yeşil örtüyle kapatılmış yanlarında ağaç bulunan bir mekânda oturur vaziyette iki oğlunu kucağında taşımaktadır. Bu resim tahrip olduğu için hangisinin Habil hangisinin Kabil olduğunu ayırt etmek güçtür. Yine en üstte yeşil tonlu bölmede Havva'nın oturduğu yerin yanında Habil ve Kabil görülmektedir. Habil beyaz elbise ile Kabil ise kahverengi tonunda bir elbise ile karşımıza çıkmaktadır. Bu minyatürde sadece en altta mor panonun sol köşesinde Habil, kahverengi tonunda bir örtüyle görünmektedir. Habil sürüsüyle Kabil ise ekinleriyle bilinmektedir. Aynı zamanda biz Habil ve Kabil'in vücut dilinde de kimliklerini ortaya çıkarabiliriz. Kabil'in elleri aşağı doğru iken Habil'in elleri ve kolları yukarı duya eder pozisyonduadır. Kabil'i burada mahcup göstererek suçlu rolü yüklenmiştir. Habil ellerini ve kollarını yukarı doğru kaldırarak Tanrı'ya Kabil ile ilgili soru sormaktadır. En üstte ve sağda Habil ve Kabil'in Tanrı'ya sunusu görülmektedir. Dikkatlice bakıldığında Habil'in elinde koyunu, Kabil'in elindeki hasadın sunumu fark edilmektedir. Bu şekilde Tanrı'nın Habil'e elini uzatarak sunusunu kabul ettiğini ifade edebiliriz. Biz bu örnekleri erken dönem Hıristiyanlığında ve Roma'da görmekteyiz¹⁴.

Orta bölümdeki yeşil panoda Havva üstü yeşil örtüyle kapatılmış yanlarında ağaç bulunan bir mekânda oturur vaziyette kucağında Kabil'i tutmaktadır. Bu figürün hemen sağında iki öküzü süren Adem'i görmekteyiz. Adem'in tarlayı sürmesi ilginç bir noktadır. Burada Adem'e çiftçi rolü yüklenmiş ve Tanrı tarafından cennetten kovulmasıyla günahkar olan Adem, Kabil ile eş tutulmuştur. Minyatürde çiftçi Adem diye belirtilmiştir. Böylece minyatürde günahkâr olan babanın yükünün oğluna geçişi hatırlatılmıştır. Sahnenin en sağında Kabil Tanrı'ya elini açmış sitemini dile getirmektedir¹⁵.

En altta mor panelin olduğu yerde en sağda Kabil, Adem'in sürdüğü öküzlere benzeyen öküzlerle toprağı sürmektedir. Biraz daha altta Kabil Habil'i yere yatırmış kafasını tutarak kesici bir aletle kesmektedir. Yine en altta mor bordürün ortasında iki koç birbiriyle karşılaşmaktadır. Bu figürü Eski Ahit metinlerinin hiç birinde görmemekteyiz. Bu noktada Rabbinik dua geleneğinin rolünün büyük olduğu karşımıza çıkmaktadır¹⁶.

Tufan

Tufan olayı Kutsal Kitap'ın 6, 7 ve 8'inci bab'larında geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

¹³ Yaratılış 3: 21.

¹⁴ Gregg, Robert C. (2015). *Shared Stories, Rival Tellings Early Encounters of Jews, Christianity and Muslims*, New York: Oxford University City, 9-13.

¹⁵ (Gregg, 2015: 9-13)

¹⁶ (Gregg, 2015: 9-13)

Resim 3: Tufan, folyo 9r, Bibliotheque Nationale de France (gallia-bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Minyatür tek bir sahneden oluşmaktadır. Bu minyatürde erken dönem sanatçıları sahneyi koyu yeşil bir zemin üzerine koymuşlardır. Sahnede suyun üstünde yüzen cesetlerin bulunduğu, ahşaptan yapılmış yanları kavisli, kırmızı, pembe ve kahverengi şeritlerle süslenmiş Nuh'un gemisi yer almaktadır¹⁷. Geminin üstünde üç pencere ve hemen sahnenin solunda ahşaptan bir kapı bulunmaktadır¹⁸. Gemi ayaklar üzerinde yer yüzeyine çakılı bir şekilde tasvir edilmiştir¹⁹. Geminin kapı ve pencereleri ahşap ve kahverengi tonundadır. Figürler çırılçıplak olarak betimlenmiştir. Bütün figürler çok stilize olarak yapılmıştır. Figürlerin yüzlerinde ölüm ifadesi mevcuttur²⁰. Burada yer alan büyük boyutlu insanlar devlerdir²¹. Devlerle ilgili bilgileri biz 1Enoch'un 10: 15-16'ncı bölümünden öğrenmekteyiz²². Onların dünya üzerine yerleşmiş kötü ruhlar olduğu ifade edilmektedir. Çekecekleri cezanın tasviri bu minyatürde gerçekleşmiştir.

¹⁷ Tanrı Nuh'a gofer ağacından bir gemi yapmasını söyler ve Nuh bu gemiyi yapar. Gofer ağacının ne olduğu bilinmemektedir. Fakat bunun selvi ağacı olduğu düşünülmektedir (Yaratılış; 6: 14).

¹⁸ Burada sanatçıların kapıyı geminin yan tarafında yapmalarının sebebi Kutsal Kitap'tan kaynaklanmaktadır (Yaratılış; 6: 16).

¹⁹ Geminin ayaklar üzerinde yer alması batı resimlerinde çok alışıldık bir durum değildir. Bu resimler batı resimlerinde oldukça erken dönemlerde resmedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kogman-Appel, Katrin and Meyer, Mati (Ed) (2009), *Between Judaism and Christianity, Art Historical Essays in Honor of Elisheva (Elisabeth) Revel-Neher*, Leiden-Boston: Brill, 177.

²⁰ Carruthers, Mary (2008), *The Book of Memory a Study of Memory in Medieval Culture*, Edinburg: Cambridge University Press, 51-52.

²¹ Kutsal Kitap'ta devler hakkında herhangi bir şey yoktur. Sadece Nefiller'den bahsedilmektedir. Bunlarında eski çağlarda kahraman ve ünlü kişiler olduğu dile getirilmektedir (Yaratılış; 6: 4). Nefiller İbranice düşmüş kişiler anlamına gelmektedir. Septuagint'de bunlar devler olarak çevrilmiştir.

²² Nikelsburg, George W. E. and Vanderkam, James C. (2004), *1Enoch A New Translation Based on the Hermenia Commentary*, Minneapolis: Fortpress.

Onlar büyüklüklerine güvenerek Tanrı'ya itaat etmemişlerdir. Çünkü suyun yeterince derin olmayacağına ve bu sebeple de boğulmayacaklarına inanmışlardır²³.

Nuh'un Gemisinden Ayrılış

Nuh'un gemisi Ashburnham Pentateuch'u içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Olay kutsal kitapta Yaratılış; 6, 7, 8 ve 9'uncu bab'larda geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

Resim 4: Nuh'un Gemisi, folyo 10v, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Minyatür iki bölümden oluşmaktadır. Sahne Kutsal Kitap'a uygun bir şekilde yapılmıştır. En üstte bir gemi içerisinde bulunan Nuh, oğulları, eşi ve gelinleri yer almaktadır²⁴. Sahne geminin sağ penceresinden Nuh'un kuzgunu salı vermesiyle başlamaktadır. En soldaki pencereden Nuh kuzgunun uçuşunu izlemektedir. Orta pencerede ise Nuh güvercini göndermekte ve güvercin ona gagasında bir zeytin yaprağı getirmektedir. Güvercinin bir zeytin dalı ile birlikte gelmesiyle Nuh suların çekildiğini anlamaktadır²⁵. Geminin üstünde bir kapak yer almaktadır. Suların çekildiği anlaşılınca geminin üstündeki kapak kaldırılmıştır²⁶. Geminin üstünde en sağda Nuh'a Tanrı suçlama işaretini yapmaktadır²⁷. Bu sahnenin hemen arkasında yine Nuh ortada onun solunda çocukları hemen arkasında eşi bulunmaktadır. Bu sahnenin en solunda ise Nuh'un

²³ (Schereckenberg and Schubert, 1992: 253)

²⁴ Kutsal Kitap'ta Nuh'un eşi ve gelinlerinin adı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Eşinin adıyla ilgili bizim Rabbinik geleneğe bakmamız gerekmektedir. Rabbinik gelenekte Genesis Rabba Midraşında Nuh'un eşi olarak Namah adı geçmektedir. Namah Lemek'in kızı Tuval-kayin'in kız kardeşidir (Yaratılış; 4: 22).

²⁵ Yaratılış; 8: 6-12. Güvercinin gagasında zeytin ağacıyla dönmesiyle Nuh suların çekildiğini anlamaktadır. Kutsal kitaba göre olay akşam üstü gerçekleşmektedir (Yaratılış; 8: 11).

²⁶ Kutsal Kitap'a göre Nuh geminin üstündeki kapağı kaldırmaktadır (Yaratılış; 8: 13).

²⁷ Buradaki suçlama işaretini anlamak için Kutsal Kitap'ın 8: 21'e bakmak gerekmektedir. Bu bölümde Tanrı insanların yüreğinde kötülük olduğunu söyleyerek, günahkar olduklarını ifade etmektedir.

gelinleri yer almaktadır. Tanrı'nın emriyle dışarı çıkmaya başlayan Nuh, eşi, oğulları ve gelinleri hemen geminin kapısında belirmektedir.

Sahnenin ikinci bölümünde en altta Nuh, eşi, oğulları ve gelinleri yer almaktadır. Burada Nuh Tanrı'nın istediği sunağı yapmıştır²⁸. Sunağın üzerinde sunular bulunmaktadır. Nuh ortada durmuş solda oğulları, sağda ise eşi ve gelinleri karşımıza çıkmaktadır. En solda ise Tanrı onlara suçlama işareti yapmaktadır. Bu sahnenin etrafında koç, kuzu, öküzler, aslanlar, develer, eşekler, atlar, yılanlar ve akrepler tasvir edilmiştir.

Sodom ve Gomara

Minyatürde Kutsal Kitap'daki dört olay birlikte görülmektedir. Sahne Kutsal Kitap'a uygundur. Kutsal Kitap'ta Sodom ve Gomara ile ilgili bölüm Yaratılış; 19: 1-29, Lut ve kızları, Yaratılış; 19: 30-38, İbrahim, Hacer ve Sara, Yaratılış; 21: 8-20, İbrahim ve Avimelek, Yaratılış; 20: 1-17'de geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür aşağıda yer almaktadır.

Resim 5: Sodom ve Gomara, folyo 18r, Bibliotheque Nationale de France (gallia-bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

En üstte sol köşede etrafı surlarla çevrili bir kent ve onun yanında yine aynı şekilde surlarla çevrilmiş içinde evlerin bulunduğu, insan kafalarının yer aldığı Sodom ve Gomara kenti tasvir edilmiştir. Kentin üzerinde kutsal kitapta bahsedilen Tanrı'nın gökten yağdırdığı ateşli kükürt yapılmıştır. Hemen kentin yanında olaya şahitlik eden bir figür bulunmaktadır. Bu figür Lut'a buradan kaçıp bir mağaraya sığınmasını söylemektedir²⁹.

Minyatürün ortasında sol tarafta bir kent ve bu kentin önünde Lut ve kızları tasvir edilmiştir. Hemen sağda üst köşede Lut bir mağara içerisinde kızlarıyla birlikte görülmektedir. Babasıyla birlikte olan kızlarından birinin elinde, babasına sunulan şarap betimlenmiştir. Mağaranın al-

²⁸ Yaratılış; 8: 20.

²⁹ Yaratılış; 19: 1-38.

tında orta bölümün sağında bir yapı içerisinde İbrahim oturmuş önünde Sara ve arkasında Hacer ayakta beklemektedir. Sara'nın önünde İsmail ve İshak kavga eder şekilde resmedilmiştir³⁰. Fakat onların kavga ettikleri resim oldukça zarar görmüştür. Sara İbrahim'e benim oğlumu köle yapma demekte İbrahim de ona elini açmaktadır³¹. En altta solda Avimelek yatağında uyurken resmedilmiştir. Yanında sevgilisi³² ve onun yanında da Sara oturur şekilde karşımıza çıkmaktadır. Minyatürdeki sözcüklerin bazılarında Avimelek'in rüyasında Tanrı ile diyalogu ifade edilmiştir. Burada Tanrı ona Sara'nın İbrahim'in kardeşi olmadığı, aksine eşi olduğu söylenmektedir³³.

Yine en altta sağda Avimelek bir arazi içerisinde, kendisi bir taht üzerinde Sara'yı güvenli bir şekilde İbrahim'e teslim etmektedir. Ona koyun, öküz, erkek ve kadın köleler vermektedir. Ayrıca Avimelek İbrahim'in onu kandırmasından dolayı³⁴ ona suçlama işareti yapmaktadır³⁵.

Rebeka ve Onun ikizleri

Minyatür Rebeka ve onun ikizlerini (Yakup ve Esav) konu almaktadır. Konu ile ilgili bölüm Kutsal Kitap'ın Yaratılış; 25: 19-34'de geçmektedir. Fakat bu minyatürde Kutsal Kitap yerine Rabbinik gelenek etkilidir. Konuyla ilgili minyatür şu şekildedir;

Resim 6: Rebeka ve onun ikizleri folyo 22v, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

³⁰ Yaratılış; 21: 9.

³¹ Kutsal Kitap'ta Tanrı İbrahim'in soyunun İshak'tan devam edeceğini söylemektedir (Yaratılış; 21: 10-12). Olasılıkla erken dönem sanatçıları resimde İbrahim'in elini Sara'ya doğru açık göstererek bunu belirtmek istemişlerdir.

³² Yaratılış kitabında Avimelek'in sevgilisi karşımıza çıkmamaktadır. Olasılıkla burada Hıristiyan sanatçılar bir drama işlemeye çalışmışlardır.

³³ Yaratılış; 1-18.

³⁴ Yaratılış; 20: 1-2.

³⁵ (Gregg, 2015: 179-182)

Minyatürde sahne ikiye ayrılmıştır. Minyatürde olaylar kapılarla bir birinden ayrılmıştır. En üstte sağ köşede Rebeka tapınak benzeri bir yapıda altarın önünde diz çökmüş, karşısında Tanrı ona elini açmaktadır. Hemen arkasında iki kadın figürden biri onu elbisesinden tutmaktayken, diğeri ayakta beklemektedir. Sol üstte bir figür durmakta ve önündeki figüre suçlama işareti yapmaktadır. Bu hareketi yapan figür Şem'dir. Önündeki figür ise sağ eliyle Rebeka'nın diz çöktüğünü işaret etmektedir. Bu gelenek olasılıkla Babil Talmudu'ndan gelmektedir³⁶. R. Yishmael³⁷ (ikinci yüzyıl başları) Şem'in Tanrı'nın en büyük rahibi olduğunu dile getirmektedir. Diğer görüşlere göre o Nuh'un gemisinden çıkmış kişilere sunular sunmuş ve Nuh Adem'den aldığı rahiplik görevini ona vermiştir³⁸. Bu sebeplerden ötürü en üstte solda bir kral gibi tasvir edilen Şem'dir. Şem ve Rebeka efsanesi aynı zamanda kilise babaları tarafından da iyi bilinmektedir³⁹. Burada biz iki şeyle yüzleşmekteyiz. İlki Rabbinik geleneklerin yorumları veya geleneksel efsaneler, ikincisi kilise babaları tarafından dolaylı olarak istenilen hikâyelerdir⁴⁰.

Minyatürün altında solda Rebeka bir yapı içerisinde oturmuş, sağında ve solunda iki hizmetlisi onu tutmaktayken, hemen altında bir ebe ve ebenin önünde bir su kovası ile doğum olayını gerçekleştirmektedir. Minyatürün bu bölümü büyük oranda tahrip olmuştur. Fakat bunun doğum olayı olduğu gözlemlenmektedir. Yine altta sağ bölümün en sağında beyaz elbiseler içerisinde Yakup ve hemen yanında Esav yer almaktadır. Burada ayrıca bir yapı içerisinde Esav oturmuş Yakup ona sunu sunmaktadır.

Yakup ve Esav

Yakup ile Esav hikayesi Kutsal Kitap'ın 25: 19-34'te geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. "The Babylonian Talmud" (1903). (Çev. Michael L. Rodkinson), Tract Sabbath Second Edition, Re-Edited, Revised and Enlarged Boston New Talmud Publishing Company 100 Boylston Street, Volume 1-10.

³⁷ Rabbi İshmael "Ba'al Habaraita" veya "İshmael ben Elisha" olarak bilinen bir tefsir yazarıdır.

³⁸ Oden, Thomas C (Gen. Ed.), Heen, Eric M. and Krey, Philip D. W. (Ed.). (2005). *Ancient Christian Commentary on Scripture New Testament X Hebrews*, United States of America: InterVarsity Press Downers Grove, Illinois, 106-107; Rompay, Lucas Van 'Antiochene Biblical Interpretation: Greek and Syriac', Frishman, Judith and Rompay, Lucas Van (Ed.). (1997). *The Book of Genesis in Jewish and Oriental Christian Interpretation: A Collection of Essays*, Louvan: Tradition Exegetica Graeca, 114-116.

³⁹ Doğu kilise babaları bu hikâyeyi çok iyi bilmektedir. Özellikle Suriye bölgesinde bu hikâye çok yaygındır. Efraim gibi doğu kilise babalarının süzgecinden geçip bu kanala girmiştir.

⁴⁰ (Schereckenberg and Schubert, 1992: 239-241)

Resim 7: Yakup ve Esav, folyo, 18r Bibliotheque Nationale de France (galli-ca.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

En üstte sol köşede Rebeka olaya eşlik etmekte, hemen yanında beyaz elbiseli İshak ve kahverengi elbiseli elinde avcılığını gösteren okuyla Esav tasvir edilmiştir. İshak burada Esav ile konuşmaktadır. En üstte sahnenin ortasında ve Rebeka'nın kutsanması için uğraştığı oğlu Yakup beyaz elbisesiyle yer almaktadır. En üstte sahnenin en sağında ise İshak bir masaya oturmuş önünde kutsanmak için uğraşan Yakup ona yemek servisleri yapmaktadır. Bu sahne içerisinde en sağ köşede yine Rebeka ve Yakup bulunmaktadır⁴¹.

Minyatürün orta bölümünde beyaz bir mimari sütunlar içerisine yerleştirilmiş figürler yer almaktadır. En sağda Esav omuzunda öldürdüğü geyiği taşımaktadır. Getirdiği geyiği ise burada bir kazanda pişirmektedir. Sahnenin orta bölümünde merkezde İshak oturmuş ve Esav'ın ge-

⁴¹ Minyatür bizi ilk oğul hakkına götürmektedir. Bu noktada değinmemiz gereken Yahudilik'deki ilk oğulluk hakkıdır. Kutsal kitapta olay şöyle geçmektedir; "Çünkü siz, Rabb'iniz olan Tanrı'ya mukaddes bir kavimsiniz; Rabb'iniz Tanrı, yeryüzündeki bütün kavimlerden kendine has kavim olarak sizi seçti" (Yasanın Tekrarı; 7:6). Yahudilik'de il doğan hakkı önemli yer tutmaktadır. Tevrat inancında bütün insanlar tek bir atadan gelmektedir. Nuh'un oğlu Sam'dan itibaren insanlık içinden ilk ırk ayrımı olduğuna inanılmaktadır. Sam'dan sonra İbrahim'in büyük babası Eber'e, Eber'den İbrahime geçmiş, İbrahim'in konuştuğu dile İvrit (İbranice) adı verilmiş ve Eber'e atfen İvri (İbrani) denmiştir. Bu vazilet İbrahim'den İshak'a geçip İshak'da yüceltilmiştir. Atadan alınan bu miras Yakub'a geçmiştir. Burada İshak, karısı Rebeka ve oğlu Yakub'un oyunuyla Esav'ın yerine Yakub'u mübarek kılmıştır. Böylelikle Yakup ön plana çıkmış ve onun nesli fazilete ulaşmıştır. (Yaratılış; 21, 28.) Yahudilik'de seçilmişliğin başı olarak İbrahim görülmektedir. Başka bir açıdan İsrail'in seçilmişliğinde Yahudi kimliğinin oluşmasında İbrahim merkezi bir rol oynamaktadır. Böylelikle İsrailoğulları ve Yahudiler Yakup soyundan geldikleri için ataları olan İbrahim, İshak ve Yakub'un Tanrısı'na tapmakla yükümlü kılınmaktadır. Bundan ötürü Tanrı'nın İbrani atalarına olan sevgisi ve onlara verdiği sözün gereği olarak sonsuza kadar seçilmiş millet olma vasfını korumaktadır bkz. Adam, Baki. (1998). "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları-1*, Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara, 147-148; Gürkan, Salime Leyla (2005), "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 13, İstanbul, 35-36.

tirdiği eti reddetmektedir. Orta bölümde en solda ise Yakup elinde iki oyuncak ve Rebeka yemek pişirirken tasvir edilmişlerdir.

En alt sahnede en solda ise koyunlar ve keçiler bulunmaktadır. Bu koyunlar ve keçilerin yanında ise Rebeka onun yanında İshak ve hemen önünde Yakup yer almaktadır. Burada İshak ve Rebeka Yakup'u Esav'ın gazabından kurtarmak için göndermek için uğraşmaktadırlar. Yine en altta sağda Yakup'un rüyaları karşımıza çıkmaktadır. Burada bir melek merdivenle yukarı çıkarken, diğeri aşağı doğru inmektedir. Merdivenin en üstünde ise mavi renk ile çevrelenmiş Tanrı'nın başı betimlenmiştir. Merdivenin hemen yanında ise Yakup ellerini ileri doğru işaret ederken, başı geriye doğru tasvir edilmiştir.

Yusuf Hasatı Denetliyor

Olay Kutsal Kitap'ın Yaratılış kitabının 42 ve 43.'üncü bab'larında geçmektedir. Minyatürle ilgili konu şöyledir;

Resim 8: Yusuf Hasatı Denetliyor, folyo, 40r Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Minyatürde olay üçe ayrılmıştır. En üstte solda Yusuf bir atlı araba içerisinde kahyasıyla birlikte Kenan'a doğru giderken tasvir edilmiştir⁴². Onun hemen önünde bir yapı grubunun içerisinde diz çökmüş kardeşleri yer almaktadır. Bu yapı grubunun önünde Kenan şehrini belirtmek için bir kapı bulunmaktadır.

Sahnenin orta bölümünde solda bir yapı grubu içerisinde eksende oturmuş Yakup hemen solunda Bünyamin, sağında ise diğer çocukları bulunmaktadır. Ayrıca binaların içerisinde kadın figürleri betimlenmiştir. Burada Yakup'un ve oğullarının hemen altında hayvan figürleri ve bu hayvanların önünde Mısır'dan getirilen buğdaylar bir çuvallar içerisinde tasvir edilmiştir. Min-

⁴² Minyatürde latince "retour des freses de Joseph en Canaan" (Yusuf Kenan'a dönüyor) yazmaktadır.

yatürün ortasının sağ ve alt bölümünde mavi zemin üzerinde ayakta duran şapkalı figür Yusuf ve hasatı toplayan figürler yer almaktadır⁴³.

Yusuf'un Mısır'daki Evi

Yusuf'un Mısır'daki eviyle ilgili konu Kutsal Kitap'ın Yaratılış kitabının 42, 43, 44 ve 45'inci bab'larında geçmektedir. Minyatür Kutsal Kitap ile paralel gitmektedir. Konuyla ilgili kısaca aşağıdaki minyatürde anlatılmaktadır.

Resim 9: Yusuf'un Mısır'daki evi, folyo 44r, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Bu sahnede resimler tamamen Eski Ahit metinlerini takip etmektedir. En üstte solda kırmızı alanda Yusuf'un Mısır'daki evi yer almaktadır. Yusuf bir sandalye üzerine oturmuş ve hemen önünde kardeşi Bünyamin tasvir edilmiştir. Diğer kardeşleri ise ona diz çökmüş hediyeler sunmaktadır.

Ortada solda ve en altta hemen solda yer alan sahnelerde bir ziyafet görülmektedir. Bu sahnelerin altında ise mutfak ve kiler bulunmaktadır. Ortadaki ziyafet yerinde Yusuf ve on bir kardeşi birlikte oturmaktadır. Genç kardeş Bünyamin Yusuf'un yanında yer alırken, diğer kardeşler masanın etrafında koşullanmışlardır. Sahnenin ortasında sağ tarafta Bünyamin'in çantasında bulunan paket ve eve gitmeye çalışan kardeşlerin Yusuf'a geri döndüğünü anlatan minyatür görülmektedir. Minyatürde kardeşlerin masum olmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

En altta solda ziyafet veren ise kardeşlerden ayrı siyahi ve beyaz insanların bulunduğu bir yemek masası betimlenmiştir.⁴⁴.

⁴³ Minyatürün bu bölümünde latince "*Joseph surveillant la mission*" (Yusuf hasatı denetliyor) yazmaktadır.

⁴⁴ (Schereckenberg and Schubert, 1992: 239-241)

Yakup'un, Manaşşe ve Efrayimi Kutsaması ve Yakup'un Gömülüğü

Minyatürde üç olay yer almaktadır. Sahne bu açıdan üçe ayrılmıştır. Konuyla ilgili olarak Yakup'un Efrayim'le Manaşşe'yi kutsaması Kutsal Kitap'ın 48: 1-2, Yakup'un gömülüğü 50: 1-14'de geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

Resim 10: Yakup Manaşşe ve Efrayimi kutsaması ve Yakup'un gömülüğü, folyo 50r, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Sahnenin en üst bölümünde solda Firavun bir koltuğa oturmuş arkasında eşi hemen önünde Efrayim, onun arkasında Manaşşe ve Manaşşe'nin arkasında Yusuf yer almaktadır. Firavun burada Yusuf'un Kenan diyarına gitmesine izin vermektedir⁴⁵. Yine en üstte sağda Yusuf bir yapı içerisinde kanepeye oturmuş ve önünde ona diz çökmüş olan kardeşlerini bağışlamaktadır. Bağışlama işareti olarak ise onlara avuç içini açmaktadır⁴⁶.

Minyatürün orta bölümde solda Yakup bir yatak içerisinde onun hemen sağında Yusuf, önünde Manaşşe ve Efrayim solunda yatağın arkasında oğulları yer almaktadır. Yakup'un sağ eli Efrayim'in, sol eli ise Manaşşe'nin başının üzerinde onları kutsarken tasvir edilmiştir.

En altta at arabaları ve siyahi figürler Yakup'un gömüleceği yere gelirken betimlenmiştir. Bu figürlerin sağında beyaz örtü içerisinde Yakup, Makpela tarlasındaki mağaraya gömülmek üzeredir⁴⁷. Hemen mezarın önünde Yakup'un oğulları ve Mısır'dan gelen yetkililer bulunmaktadır.

⁴⁵ Minyatürde "Pharaon ou torisant Joseph a aller en Canaan"(Firavun Yusuf'a Kenan'a gitmesi için izin vermektedir) yazmaktadır.

⁴⁶ Minyatürde "Joseph pardonant a ses freses" (Yusuf kardeşlerini bağışlamakta) yazmaktadır.

⁴⁷ Kutsal Kitap'a göre Makpela tarlasındaki mağaraya İbrahim ile karısı ve İshakla Rebeka gömülmüştür (Yaratılış; 49:31).

İshak ve Rebeka

İshak ve Rebeka'nın buluşması kutsal kitabın Yaratılış 24: 1-66'de geçmektedir. Minyatürde olay kutsal kitaba paralel şekilde gerçekleşmiştir. Konuyla ilgili minyatür aşağıda betimlenmiştir.

Resim 11: İshak ve Rebeka, folyo 21, Bibliotheque Nationale de France (gallia-bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Sahne iki bölüme ayrılmıştır. Resmin arka zemininde güçlü bir renk skalası yer almaktadır. Her iki bölümde de olay soldan sağa devam etmektedir. Burada en üstte solda Rebeka'nın kardeşi Lavan'ın saraya benzer evi görülmektedir. Yapının girişinde duran Eliezer, onun önünde Lavan, Lavan'ın altında Rebeka, Rebeka'nın arkasında bir koltukta oturmuş Nahor ve onun arkasında eşi Milka yer almaktadır. Yine bu yapı grubunun altında bir yapı içerisinde Nahor, Milka, Eliezer, ve Rebeka bir masa etrafında oturmuş yemek yemekteyizdir. Eliezer'in arkasında bir figür ise onlara hizmet etmektedir. En üstte sağda Eliezer ve onun develeri yer almaktadır. Develerin yanında siyah ve beyaz figürler ellerinde hediyelerle betimlenmişlerdir. Kuyunun hemen yanındaki figür Rebeka ve ondan bir kap su alan kişi Eliezer'dir.

Alt sahnede ise solda üst üste bir sıra halinde dizilmiş develer ve önlerinde Rebeka ve ona hizmet eden bir kişiyle, önlerinde Eliezer ve ona hizmet eden siyah ve beyaz figürler İshak'ın evine gelirken tasvir edilmişlerdir. Sağda yer alan resimde ise İshak ve Rebeka buluşmaktadır. Burada bir yapının önünde İshak, onun arkasında koltuğa oturmuş ellerini açan İbrahim hemen arkalarında bir figür ve onun arkasında birbirine sarılmış Sara ve Hacer görülmektedir⁴⁸.

Mısır'daki Kölelik

Minyatürde dört olay görülmektedir. Olaylar Mısır'dan Çıkış kitabında geçmektedir. Firavunun yargısı ve Mısır'da İsrailoğullarının köleliği, Mısır'dan Çıkış; 1: 11-13, Musa'nın doğumu, Mı-

⁴⁸ Nees, Lawrence. (2002). *Early Medieval Art*, New York: Oxford University Press, 156.

sır'dan Çıkış; 2: 1-10ve Musa'nın Midyan'a kaçıışı, Mısır'dan Çıkış; 2: 11-25'inci bab'larında yer almaktadır.

Resim 12: İsrail halkının Mısır'daki köleliği, folyo 56, Bibliotheque Nationale de France
(gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Bu folyodaki minyatürler zengin bir Rabbinik geleneğinin izlerini taşımaktadır. En üstte firavun iki kere tasvir edilmiştir. Sol köşede o İsrailoğullarına baskı yapılması için hizmetçilerine emir vermektedir. Sağ köşede firavun ona uymayan iki ebeye suçlama işareti yapmaktadır⁴⁹. Bu ebe-lerin üstünde firavunun diğer hizmetçileri üç adam durmaktadır. Bunlardan ikisi siyahi biri ise beyazdır. Bu figürler Mısır'da İsraililerin zulüm görmesiyle ilgili olarak firavunun danıştığı diplomatlardır.

Orta panoda solda İsrail halkı zulüm görürken tasvir edilmiştir. Yine orta panonun merkezinde alt bordürde Musa bir Mısırlıyı öldürürken betimlenmiştir. Orta panonun merkezinin üst bordür sınırında ise iki İsraili arasında tartışma sürmektedir. Bu tartışmada Musa hakemlik yapmaktadır. Bu iki sahnenin hemen sağında Musa Midyan'a gelmiş⁵⁰ve Reul'un kızı Zipporah için kuyudan su çekmektedir. Sahnenin hemen ilerisinde sağda birkaç koyun görülmektedir. Bunlardan ikisi oluktan su içerken, diğer üçü soldan oluğa doğru yaklaşmaktadır. Yine Musa bu figürlerin sağında, çalılık alan yanarken tasvir edilmiştir.

En alt panoda sol köşede Mısırlı köleler karşımıza çıkmaktadır. Mısırlı kölelerin elbiseleri İsrailoğullarına göre daha iyidir. En alt sağ köşede ise bebek Musa Nil nehrinde bulunup firavunun kızı tarafından kurtarılmaktadır⁵¹.

⁴⁹ Mısır'dan Çıkış 1: 18.

⁵⁰ Mısır'dan Çıkış; 2: 16.

⁵¹ (Schereckenberg and Schubert, 1992: 241-247)

İsraillilere Artan Baskılar

Minyatürde geçen olay Mısır'dan Çıkış kitabının 5: 1-21'de geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür şöyledir;

Resim 13: İsraillilere artan baskılar, folyo 58r, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Sahne ikiye ayrılmıştır. En üstte solda firavun bir yapı içerisinde kanepeye oturmuş, önünde Musa ve onun arkasında Harun yer almaktadır. Yine en üstte sağda Firavun oturmuş önünde elinde asası ile Musa, onun arkasında Harun bulunmaktadır. Bu figürlerin arkasında ise İsrail halkı betimlenmiştir. Firavun burada Mısır'ı yeniden inşa etmek için emir vermektedir.

Alttaki sahnede ise solda Tanrı'nın eli Musa ve Harun'u işaret etmektedir. Yine bu sahnede İsraililer Mısır'ı inşa etmek için çalışmaktadır⁵². Burada şapkalı bir figür sağ elinde bir değnek ve diğer elinde çanıyla emir vermekteyken diğer figürler kerpiçler ve samanlar taşıyarak şehri inşa etmektedir. En altta ise Mısır şehrinin inşa edilmiş hali yer almaktadır.

On veba

On veba Kutsal Kitap'ın Mısır'dan Çıkış 7, 8, 9, 10 ve 11'inci bab'larında karşımıza çıkmaktadır. Fakat minyatürde Mısır'dan Çıkış; 12: 28-32'inci⁵³ bölümü dikkate alınmıştır. Konuyla ilgili minyatür şu şekildedir;

⁵² Minyatürde "moise et aaron devant phraon" (firavundan önce Musa ve Harun) ve "Hebreux soumis a la corvee" (Yahudilere emir).

⁵³ "Sonra gidip RAB'bin Musa'yla Harun'a verdiği buyruğu eksiksiz uyguladılar. Gece yarısı RAB tahtında oturan Firavun'un ilk çocuğundan zindandaki tutsağın ilk çocuğuna kadar Mısır'daki bütün insanların ve hayvanların ilk doğanlarını öldürdü. O gece Firavun'la görevlileri ve bütün Mısırlular uyandı. Büyük feryat koptu. Çünkü ölüsü olmayan ev yoktu. Aynı gece Firavun Musa'yla Harun'u çağırttı ve "Kalkın!" dedi, "Siz ve İsrailliler halkımın

Resim 14: İsraililere artan baskılar, folyo 65v, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Sahne iki bölüme ayrılmıştır. En üstte solda Firavun ve önünde felaketten etkilenmiş bir beyaz örtüyle örtülmüş ölen bir figür ve etrafında yer alan diğer figürler tasvir edilmiştir. Figüre sarılmış şekilde üstü sarı renkte elbise ile betimlenmiş figür Tanrı'dır. Minyatür kapılar ile birbirinden ayrılmıştır. Yine en üstte sağda felaketten etkilenmiş Mısırlı siyahi figürler beyaz bir örtü üzerinde ölü olarak resmedilmiş ve etrafında onları kurtarmaya çalışan figürler bulunmaktadır. En üstte sağ köşede sarı elbiseli Tanrı yine bir figüre sarılı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Minyatürün ortasında en solda sarı elbiseli figür Tanrı ve Tanrı'nın önünde bir melek bulunmaktadır. Bu meleğin önünde siyahi bir figür yatakta felaketten etkilenmiş ve ölmüş figürler ve onları kurtarmaya çalışan diğer figürler yer almaktadır. Bu figürlerin arkasında felaketten etkilenen hayvanlar tasvir edilmiştir.

Alt sahnede en solda bir yapı grubu ve önünde elinde Firavun, Firavun'un önünde İsrail halkı, onların önünde elinde asalarıyla Musa ve Harun, onların önünde Mısırlı bir yetkili tasvir edilmiştir. Firavun burada felaketten kurtulmak için Musa, Harun ve İsrail halkını bir yetkilisiyle uzaklaştırmaktadır.

Musa'nın Kızıldeniz'i İkiye Ayırması

Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye ayırmasıyla ilgili olay Kutsal Kitap'ın Mısırdan Çıkış 14: 1-31'de geçmektedir. Konuyla ilgili minyatür aşağıda şöyle karşımıza çıkmaktadır.

arasından çıkıp gidin, istediğiniz gibi RAB'be tapın. Dediğiniz gibi davalarımızı, sığırlarımızı da alın götürün. Beni de kutsayın!"

Resim 15: Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye ayırması, folyo 68r, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Minyatürde sahneler ikiye ayrılmıştır. Sahnenin en üstünde solda Tanrı'nın eli Musa'ya ve Harun'a suçlama işareti yapmaktadır. Musa, hemen önünde Harun yer almaktadır. Bu figürlerin hemen önünde ise İsraili erkekler Musa ve Harun'a karşı sitemlerini dile getirmektedir. İsraili erkeklerin hemen altında çadırlar içerisinde kadınlar ve çocuklar bulunmaktadır.

Altındaki sahnede Musa elinde asasıyla Kızıldeniz'i ikiye ayırmış, arkasında Harun ve İsrail halkı sudan kurtulmuş bir kara üzerinde ve onların yanında sütunlu bir bulut⁵⁴ tasvir edilmiştir. Denizin içerisinde siyahı ve beyaz askerler, atlar ve tekerlekli at arabaları yer almaktadır. Denizin içerisinde en solda yanında iki askerin bulunduğu at arabasıyla başında sarı bir kask ve yüzü görünmeyecek şekilde firavun betimlenmiştir⁵⁵.

On Emir

On emir Yahudilik açısından önemli bir husustur. Bununla ilgili hikaye kutsal kitabın, Mısır'dan Çıkış 20, 21, 22, 23 ve 24'üncü bab'larında geçmektedir.

⁵⁴ El yazmasında kullanılan ifade de İsrail halkının yanında "columna nubis" yani sütunlu bulut yazmaktadır. Sütunlu bulut ile ilgili ifade Mısır'dan Çıkış 14: 19; 24; 33: 9-10; Sayılar 12: 5; 14: 14; Yasa'nın Tekrarı 31: 15; Nehemya 9: 14, 19 ve Mezmurlar kitabının 99: 7'de geçmektedir.

⁵⁵ Narkiss, Bezalel. (1984). 'Pharaoh Is Alive and Well and Living at the Gates of Hell', *Journal of Jewish Art*, 10, 11-12

Resim 16: Musa'nun On emiri alışı, folyo 76r, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Sahne iki bölüme ayrılmıştır. En üstte yeşil zeminde sola yakın bölümde, Sina dağının zirvesinde, alevli dağların yanında, bulutların içerisinde insan suretine girmiş Tanrı⁵⁶ yer almaktadır. Tanrı'nın yanında Musa, onun arkasında Harun, Harun'un altında Nadav ve onun altında ise Avihu yer almaktadır. Yeşil zeminde eksenin sağ köşesinde Musa altarın önünde sunular ve elinde on emir ile önünde bulunan erkek ve kadınlara açıklama yapmaktadır⁵⁷. Musa'nun hemen arkasında beş figür bulunmaktadır. Ellerinde hediyeler yer almaktadır. Musa' On Emir'i aldıktan sonra Tanrı'nın istediği hediyeleri taşımaktadırlar⁵⁸.

En altta arka planda kırmızı alanda, figürlerin yer aldığı mavi bölümün solunda toplantı çadırının içinde Musa kutsal kitabın gizlenmesi için perdeyi tutmaktadır. Onun arkasında ise Yeşu yer almaktadır. En sağda Harun benzer şekilde perdeyi tutarken arkasında Nadav ve onun arkasında Avihu ve bunların bulunduğu çadırın üstünde sütunlu bulut yer almaktadır. Bu bölümün ortasında On Emir'in konulduğu bir sandık bulunmaktadır (kutsal kitaptaki adıyla Tanrının konutu). Sandığın korunması için etrafında ve üzerinde kutsal kitapta belirtilen renkte perdeler, bu perdelerin geçirildiği akasya ağacından yapılmış kirişler ve on emirin saklandığı bölümün her iki yanında da şamdanlar yer alır⁵⁹.

⁵⁶ Bu bölümde Tanrı'nın hemen arkasında bir alev bulutu görülmektedir. Bu olay kutsal kitaptan kaynaklanmaktadır. "RAB'bin görkemi İsraililer'e dağın doruğunda yakıcı bir ateş gibi görünüyordu" (Mısırdan Çıkış 24: 15-18).

⁵⁷ Minyatürde latince şöyle yazmaktadır; "Omnia quae precepit deus faciemus". Yani hepiniz biliniz ki Tanrı bize ne yapacağımızı söylüyor denmektedir.

⁵⁸ Mısır'dan Çıkış; 25: 1-8.

⁵⁹ Mısır'dan Çıkış; 26: 1-36.

Musa'nın Peygamberliğini İtirafı

Minyatür ile ilgili olay Kutsal Kitap'ın Sayılar; 11: 1-35'de geçmektedir. Konu hakkındaki minyatür şu şekildedir;

Resim 17: Musa'nın peygamberliğini itirafı, folyo 76v, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Minyatür tek bir sahnedan oluşmaktadır. Üst üste dizilmiş bir yapı grubu içerisinde figürler dizilmiştir. Yapıya giriş en alttan sağdan revaklı, perdelerin sarıldığı sütunlu alandan girilerek sola doğru devam edilip yukarı doğru ilerlenip, tekrar sağa doğru dönülerek ahit sandığının saklandığı yere gelinmektedir. Minyatürün ana ekseninde Musa ve hemen önünde Tanrı'nın Musa'dan istediği yetmiş kişi yer almaktadır. Musa burada Tanrı ile yüzleşmekte ve yetmiş kişiye açıklama yapmaktadır⁶⁰. Musa'nın hemen arkasında baş hizasında bir örtü içerisinde Tanrı suçlama işareti yapmaktadır⁶¹. Ayrıca Tanrı burada İsraililere yiyecek vereceğinden bahsetmektedir. Tanrı'nın elinin altında küçük bir yapının kapısının önünde bir taşla örtülmüş altar sunusu, içerisinde ise bir altanın üzerinde sağ ve solunda sarı elbiseler içerisinde iki melek ve bu melekler tarafından korunan on emir yer almaktadır.

Ashburnham Pentateuch Minyatürlerinin Genel Üslup Özellikleri

Minyatürler genel itibariyle Kutsal Kitap'ın hikayesini takip etmektedir. Bazı minyatürler ise Kutsal Kitap'ın dışına çıkıp Rabbinik geleneği de yansıtmaktadır (Resim 6). Minyatürler açık (Resim 5) ve kapalı (Resim 3) kompozisyonlu olarak işlenmiştir. Sahneler ince hatlarla birbirinden ayrılmıştır. Bazı minyatürlerde kapılar kullanılarak sahne ayrımı yapılmıştır (Resim 10). Genel itibariyle olaylar en üstten soldan başlamaktadır. Renk olarak kırmızı, mor, mavi, yeşil ve sarı renk tercih edilmiştir. Arka zemine ana renk konup üstüne diğer renkler yerleştirilmiştir. Bazı minyatürlerde sanatçılar yana doğru oval şekilde boya kullanırken (Resim 2), yapılan

⁶⁰ Kutsal Kitap'a göre İsrail halkı olan olaylardan Musa'yı sorumlu tutar ve ona tepki göstermeye başlar bunun üzerine Musa Tanrı'ya yakarır ve Tanrı ondan İsrail ihtiyarlarından yetmiş yaşlı kişi toplamasını ve onları toplanma çadırına getirmesini ister (Sayılar; 11: 16).

⁶¹ Tanrı'nın burada bu işareti yapması Musa'nın ve halkın ona karşı tepki göstermesinden kaynaklanmaktadır (Sayılar; 11: 10-20).

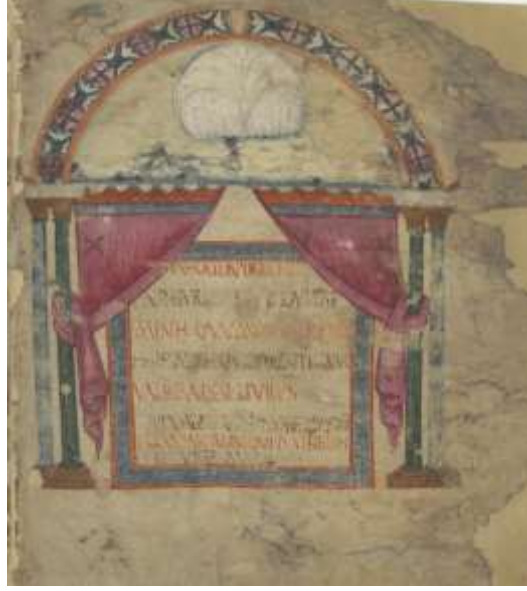
mimarilerin içerisinde dikey olarak boyalar da kullanılmıştır (Resim 5). Figürler hareketli bir yapıda, vücutları orantılı, yalnız elleri orantsızdır. Eller vücuda göre büyük yapılmış, bazı minyatürlerde yüz ifadeleri verilmeye çalışılmıştır (Resim 3). Ayrıca figürlerde kullanılan elbiseler önemlidir. Kutsal kişiliklerin elbiseleri beyaz renkte yapılırken, diğer figürler farklı renktedir. Sanatçılar elbiselere kıvrımları vermeyi başarmışlardır. Bundan başka kullanılan kadın figürlerinin saç örgüleri ve baş örtüleri karşımıza çıkmaktadır (Resim 16). Dikkat çekici bir nokta ise beyaz figürlerin yanı sıra, siyahi figürlerinde görülmesidir (Resim 12). Kullanılan kalabalık figür tasvirlerinde figürler birbiri ardına sıralı bir şekilde dizilmiştir (Resim 17). Minyatürlerdeki hayvan figürleri ve bitkiler çok stilize bir şekilde tasvir edilmiştir. Minyatürlerde en çok dikkati çeken ise mimaridir. Mimari beyaz tuğlalar ile örülmüş, sütunların bulunduğu, kubbelele örtülmüş ve sütunlarla çevrelenmiş bir şekildedir. Figürler bu yapıların içerisine yerleştirilerek tasvir edilmiştir. Bazı minyatürlerde mimaride sütunlara perdeler sarılmış şekildedir (Resim 17). Ayrıca sunak masaları beyaz düzenli taşlarla örülmüş şekilde yapılmıştır (Resim 4). Diğer önemli bir nokta ise minyatürlerde çadırların kullanılmasıdır. Beyaz çadırlar içerisine yerleştirilmiş figürler söz konusudur. Farklı bir nokta ise Tanrı'nın betimlenmesi olmuştur (Resim 1). Tanrı bir hale içerisinde sanatçılar tarafından resmedilmiştir. Minyatürlerde Tanrı'nın eli ise köşeden bir bulut içerisinden gösterilmiştir (Resim 2). Dağlar ise ateş süzmesi şeklinde verilmiştir (Resim 16).

Ashburnham Pentateuch Üzerine Çeşitli Görüşler

Araştırmacılar Ashburnham Pentateuch'u üzerinde iki soruya odaklanmışlardır. İlki el yazmasının kaynağının nereye bağlı olduğu sorusu, ikincisi el yazmasının Yahudi sanatının Hıristiyan sanatına ve edebiyatına etkisinin ne olabileceğiyle ilgilidir. Ashburnham Pentateuch'u için ağırlıklı olarak ortaya sunulan kanıtlarda, kodekslerin dini sınıfın misyonunu öğretmek için yapıldığı üzerinedir. Bu dini grup temel olarak el yazmasında bu amacı gütmüşlerdir Bu açıdan araştırmacı Josef Strzygowski, Ashburnham Pentateuch'un İskenderiye'deki Yahudi Hıristiyanlar tarafından III. yüzyılda kopya edildiğini ortaya koyarak, el yazmasının bu bölgedeki gruptan örnek alındığını ileri sürmektedir⁶². Diğer taraftan İsrail ve Avusturya okulları, el yazmasının resimlerini Yarattılış sahnelerini hesaba katmadan el yazmasını ayrı olarak düşünmüşlerdir. Bu okullar el yazmasındaki resimlerin Roma katakombalarında ve Dura Europos'daki resimlerle benzer olduğunu ve bu el yazmasına Yahudi resimlerinde var olan yerel hikâyelerin öncülük ettiğini düşünmüşlerdir. Onlar, el yazmasının erken Hıristiyanları etkileyen Yahudi kitaplarını temel alarak oluşturduklarını dile getirmişlerdir. Nitekim el yazmasının başında bir kemer içerisinde, ortasında deniz kabuğu bulanık resmin, Dura Europos'da görülen yapıyla benzer olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir (Resim 18). Kemerin altında kitabın ana başlığını göstermek için demir çubuğa benzer bir kornişe iki düğümlü bir perde asılmıştır (Resim 19-20). Burada iki sütun arasında bir niş içerisine yerleştirilmiş bir deniz kabuğu yer almaktadır. Erken dönem Hıristiyanlarında bu niş dikkate değer bir noktadır. Çünkü bu gruplarda Torah bir niş içerisinde ve etrafı perdelerle çevrili şekilde gösterilmektedir. Bu şekilde de olasılıkla cemaatin odak noktasının neresi olacağı belirlenmiştir. Ayrıca Dura Europos'da yer alan figürlerin kom-

⁶² Strzygowski, Josef. (1901). *Orient Oder Rom: Beitrage Zur Geschichte De Spatantiken Und Fruhchrislichen Kunst*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 32-39.

pozisyon şekli bu elyazmasına ilham kaynağı olduğunu akla getirmektedir⁶³. Diğer bir araştırmacı Ursula Schubert ise el yazmasındaki sahnelerin bazılarının (Mısır'dan Çıkış ve On Emir in alınışı gibi) Hıristiyanlar için ilgi çekici olmayacağını söylemekteyken, temaların Hıristiyanlara ilginç gelebileceğini söylemektedir⁶⁴.

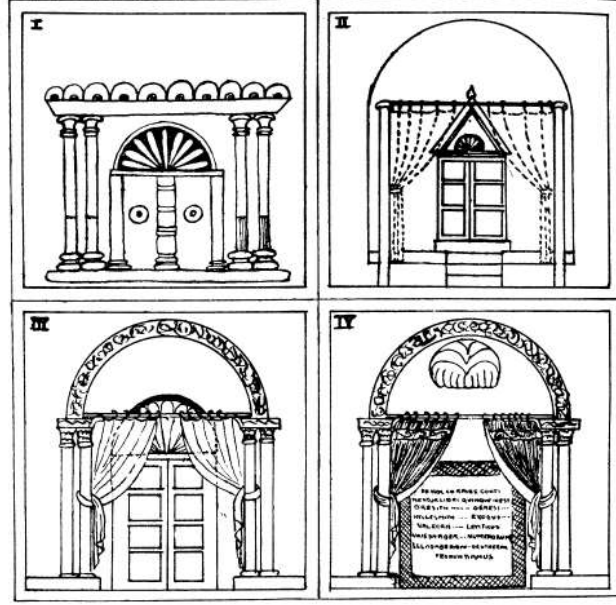
Resim 18: El yazmasında bulunan tablo, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Resim 19: İshak'ı kurban sunumu
(<http://digitalcollections.library.yale.edu/0/1963569.jpe>)

⁶³ (Gutmann, 1953: 57-59)

⁶⁴ (Verkerk, 2004: 2-9)

Resim 20: Ashburnham Pentateuch'un gelişimi 1) Dura Europos'daki fresko 2) Beth Alpha'daki Aron ha-Kodesh sinagogunun rekonstrüksiyonu 3) Ashburnham Pentateuch'un konjektürel restorasyonu 4) Ashburnham Pentateuch'un başlık tablosu⁶⁵

El yazmasındaki resimler genellikle çeşitli karakterle doludur. Bu karakterler fantastik mimari zemine yerleştirilmişlerdir. Figürler oldukça hareketli yapılmıştır⁶⁶. Kadınların başları kapalı bir şekilde betimlenmiştir. Strzygowski Palmira mezar taşlarındaki kadının kapanma şekliyle bu el yazmasında bulunan kadınların kapanma şekli arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir (Resim 21)⁶⁷. O burada yer alan kadın büstlerindeki kapanma şeklinin ve giyim tarzının Dura Europos'daki resimlerde ve Ashburnham el yazmasında görüldüğünü ifade etmektedir (Resim 22). Aynı zamanda Dura Europos'da görülen küçük sütunlu evler içerisindeki insan figürleri, ince bacaklı tasvirler ile stilize edilmiş hayvanlar arasında benzer özelliklere dikkat çekmektedir (Resim 23-24)⁶⁸.

⁶⁵ SLOANE, Joseph C. (1934). "The Torah Shrine in the Ashburnham Pentateuch", (<http://www.jstor.org/stable/1451669>, 21-03-2016 13:39), *The Jewish Quarterly Review*, 25/1, University of Pennsylvania Press, 10.

⁶⁶ (Verkerk, 2004: 2-9)

⁶⁷ (Strzygowski, Josef, 1901: 36-37)

⁶⁸(Gutmann, 1953: 69)

Resim 21: Kadın büstü, Palmira, Suriye II – III. yüzyıllar, National De Damas müzesi
(<https://www.pinterest.com/pin/395964992218631740/>)

Resim 22: Ashburnham Pentateuch, Musa'nın on emri alışı, folyo 76, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Resim 23: Dura Europos
(<http://www.talivirtualmidrash.org.il/Article.aspx?art=29>)

Resim 24: İsraililere artan baskılar, folyo 58r, Bibliotheque Nationale de France (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Ashburnham minyatürlerindeki mimari özellikler Şam'daki Emevi Cami mozaiklerinde tasvir edilen soğanlı kubbelere yakındır (Resim 25). Burada görülen mimari üslubun benzeri bu el yazmasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 26). Yine el yazmasındaki minyatürlerde, ağaçlar ve çimler, kalın gövdeli dallar ve dalların yelpaze şeklindeki yapraklarla kaplanması Şam Emevi Cami'ndeki benzeri üslup özelliklerini göstermektedir (Resim 27)⁶⁹.

Resim 25: Şam Emevi Cami giriş kapısı
(<http://blog.kavrakoglu.com/tarih-akisi-icinde-mozaik/>)

⁶⁹Hitti, Philip K. (1959). *History of Syria*, New York: The Macmillan Company, 52-53.

Resim 26: Sodom ve Gomara, folyo 18r, Bibliotheque Nationale de France (gallia-ca.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Resim 27: Habil ve Kabil olayı, folyo 6, Bibliotheque Nationale de France (gallia-ca.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Araştırmacı Joseph Guntmann Minyatürlerin Suriye kökenli olduğu ile ilgili görüşü en fazla destekleyendir. Yerlerinin belirtilmesinin zor olduğunu söylemekle beraber stilistik ve ikonografik açıdan yakın doğuyla ilgili olduğunu benimsemektedir. Özellikle Dura Europos resimlerini burada önemli örnek olarak kullanmaktadır⁷⁰.

Suriye etkisinin dışında diğer bir görüş ise Avrupa kaynaklı olduğuyla ilgilidir. Önemli noktalardan biri olarak kanon tabloları gösterilmektedir. Burada kullanılan kanon tablosunda, en üstte genel bir kemer ve altında diğer kemerle süslenme özelliği, hiç şüphesiz İtalyan kaynaklı olduğuna işaret etmektedir⁷¹. Vieillard-Troiekouff kanon tablolarının bu bağlamda İtalyan kaynaklı olduğunu ilk ortaya atan kişidir. O mermerli sütunların, kuşların, üç veya dört yapraklı çiçeklerin ve inci dekorasyonunun Latin İtalyan modeli olduğunu belirtmektedir⁷². David

⁷⁰ (Gutmann, 1953: 72)

⁷¹ (Verkerk, 2004: 171)

⁷² Vieillard-Troiekouff, May. (1962). "Tables de canons et stucs carolingiens", in *Lo Stucco – Il mosaico*

Wright ise bu konuyla ilgili en önemli çalışmayı yapmıştır. O Codex Beneventanus'un (London, British Library Add. MS 5463) kanon tablolarını inceleyerek benzerliği belirlemeye çalışır (Resim 28)⁷³.

Resim 28: Soldaki resim Ashburnham Pentateuch Mısır'dan Çıkış folyo 51r (gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r), sağdaki resim Codex Beneventanus folyo 4v (https://en.wikipedia.org/wiki/Codex_Beneventanus)

El yazmasının altında bulunan "Q" işareti yine bu el yazmasının İtalyan kaynaklı olduğunu düşündürmektedir. Roma külliyatlarında "Q" harfi bolca kullanılmıştır. Bu açıdan iki İspanya kökenli el yazması Lowe tarafından yedinci yüzyıla tarihlendirilerek, el yazmalarının minyatürlerinin on beşinden on ikisinin İtalyan el yazmalarında kullanılan "Q" imzasıyla aynı olduğunu belirtmektedir⁷⁴. Diğer taraftan el yazmasının Kuzey Afrika veya İspanya kökenli olduğu ile ilgili görüş söz konusudur. Bu konuyla ilgili en önemli fikirleri Berger ileri sürmüştür. O Ashburnham Pentateuch'da bulunan siyahi figürlerin, akrelerin, çadırların develerin ve palmye ağaçlarının çok egzotik ve alışılmadık olduğunu dile getirerek, Afrika kökenli olduğuna işaret etmektedir⁷⁵. Fakat bu görüşün yanlış olduğu belirtilmektedir. Çünkü Roma katokomblarında (Resim 29) benzer siyahi figürler görülmektedir. Ayrıca Akdeniz mozaiklerinde, duvar resimlerinde ve heykellerde de yine siyahi figürler yer almaktadır⁷⁶.

studi vari. Stucchi e mosaici alto medioevali (Atti dell'ottavo Congresso de studi sull'artedell'alto Medioevo), 1, Milan: Ceschina, 154-178.

⁷³ (Wright, 1979: 135-155),

⁷⁴ Lowe, Elias Avery. (1950-1966). *Codices latina antiquiores: A Paleographic Guide to Latin Manuscripts Prior to the Ninth Century*, Paris/Oxford: Clarendon, 17, 32, 126, 255, 358, 399.

⁷⁵ Nordenfalk, Carl Adam Johan. (1988). *Early Medieval Book Illumination*, Geneva: Skira, 22

⁷⁶ (Verkerk, 2004: 153)

Resim 29: Via Latina Katakombu, 4. yüzyıl
(<https://tr.pinterest.com/pin/461407924303957689/>)

El yazmasının Via Latina ile arasındaki ikonografik benzerliğini ortaya atan ilk kişi ise Andre Grabar'dır⁷⁷. Kendisi Via Latina katakombu'ndaki Musa'nın Sina dağındaki olayı arasında bir benzerlik olduğunu ileri sürmüştür (Resim 30). Özellikle figürlerin dizilimi ve mimari yapısı arasında Ashburnham Pentateuch'u ile bağ kurmuştur (Resim 31)⁷⁸.

Resim 30: Musa Sina dağında, C odası, Via latina katakombu, 4. yüzyıl, Roma
(<https://quizlet.com/125953944/midterm-images-flash-cards/>)

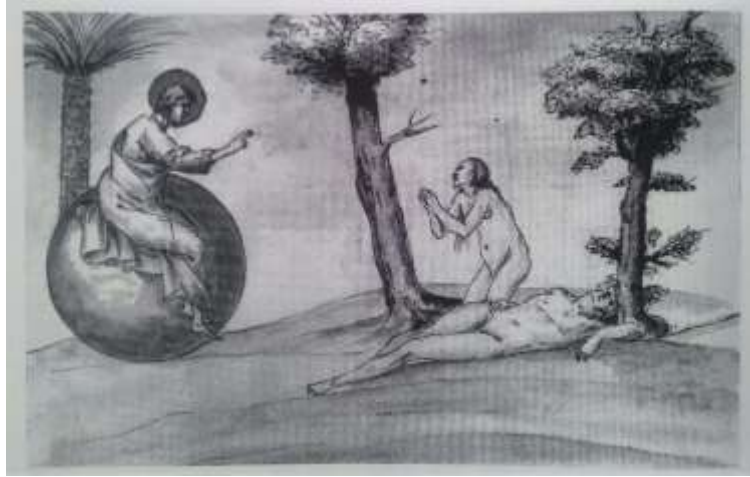
⁷⁷ Grabar, Andre. (1957). "Fresques romanes copiées sur les miniatures de Pentateuque de Tours", Cahiers archéologiques 9, 339.

⁷⁸ (Grabar, 1957: 339)

Resim 31: Musa'nın peygamberliğini itirafı, folyo 76v, Bibliotheque Nationale de France
(gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f13.image.r)

Diğer açıdan önemli bir husus minyatürlerdeki Tanrı'nın suçlama veya olayı gösterme hareketidir. Bu el hareketi birçok batı minyatüründe görülmektedir. Tanrı bu minyatürlerde yapılan suçu ve olayı vurgulamaktayken, affetmeyi ve kabulü işaret ederken elini açmaktadır (Resim 32-33). Yine bu özellikler batı kaynaklı olabileceğine dair ipuçlarını göstermektedir.

Resim 32: Tanrı Adem'i suçluyor, San Paolo fuori le mura, Vatican, Barb, lat. 4406, fol-
yo 21. (Verkerk, 2004: 168)

Resim 33: Tanrı Nuh'la konuşuyor, San Paolo fuori le mura, Vatikan, Barb, lat. 4406, folyo 21. (Verkerk, 2004: 169)

DEĞERLENDİRME

Ashburnham Pentateuch'u Hıristiyan el yazmalarında önemli bir noktada kendine yer edinmiştir. El yazması Eski Ahit'in konularını Hıristiyan resim geleneği içerisinde ele almıştır. Konularını genel itibariyle Yaratılış, Mısır'dan çıkış ve Sayılar kitabına odaklanmıştır. Eski Ahit'in metinlerinin yanı sıra Rabbinik geleneğin özelliklerini de kullanmayı bilmiştir. Şüphesiz bu konuların aktarılmasında kilise babalarının rolü büyük olmuştur. Ayrıca Minyatürlerde beyaz figürlerin yanı sıra siyah figürlerin kullanılması el yazmasına farklılık kazandırmıştır.

Kökene hakkında tam bir yargıya varılmamasına rağmen birçok yazar bazı fikirler ileri sürmüştür. Joseph Guntmann el yazmasının Suriye kökenli olduğuna kanaat getirmiştir. Bu noktada en önemli rol oynayanın Suriye'de Dura Europos'daki ev kilise resimlerinin olduğuna dikkat çekmiştir. Benzer görüşe sahip bir diğer kişi ise Josef Strzygowski ve Bezalel Narkiss'dir. Narkiss ve Strzygowski bu el yazmasının özelliklerini Suriye bölgesinden aldığını ileri sürmüştür. Aynı paralellikteki diğer bir görüşe sahip kişi ise Joseph Sloane ve David Wright'dir. Bu iki araştırmacı burada Ashburnham Pentateuch'un Suriye kökenli olduğunu iddia ederken kanon tabloları üzerinden açıklama yapmışlardır.

Karşıt görüşte olan kişiler Elias Avery Lowe ve Carl Adam Johan Nordenfalk'dır. Lowe el yazmasının altında bulunan "Q" harfinin Roma'daki el yazması yazıhanelerinden çıktığını ileri sürmüştür. Yine Andre Grabar Roma katakomblarında bulunan resim üslubunun Ashburnham Pentateuch'unde de bulunduğunu ima ederek Roma kaynaklı olduğuna dikkat çekmiştir. Konuyla ilgili en kapsamlı araştırmayı yapan Dorothy Verkerk el yazmasının kökeni hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

El yazmasının kökeni hakkında kesin bir bilgiye varmak oldukça zordur fakat bunun Suriye etkili olabileceği hiç şüphesiz bir gerçeği karşımıza çıkarmaktadır. Burada en önemli noktayı Yahudi-Hıristiyanları oynamıştır. Biz minyatürün Suriye'den Roma'ya göç etmiş ve el yazmalarını burada kaleme almış Yahudi-Hıristiyan sanatçılar olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü resim-

lerdeki üslup özellikleri, stil anlayışı, renklerin kullanımı bu bölgenin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu noktada sadece bu sanatçıların etkili olduğu da söylenemez. Roma bölgesinde yaşayan ve sonradan Hıristiyan vatandaşı olmuş kişiler el yazmasına etkisinin olduğu su götürmez bir gerçektir. Ancak temel yapıyı oturtan Yahudi-Hıristiyanlarıdır. Bu sanatçılar özellikle Yahudi arka planını unutmayarak Hıristiyan inancı içerisinde yaşatmayı bilmişlerdir. Böylelikle geleneklerini bu el yazmasına aktararak yaşatmışlar ve sanatsal açıdan Hıristiyan el yazmasına yeni bir boyut kazandırmışlardır.

KAYNAKLAR

- Adam, Baki (2010), *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul: Pınar Yayınları
- Adam, Baki. (1998). "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları-1*, Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara, 147-173.
- Aykıt, Dursun Ali. (2012). "Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı", *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII Bütün Yönleriyle Yahudilik*, (Uluslararası Sempozyum) 18-19 Şubat 2012, Ankara, 167-185.
- Carruthers, Mary (2008), *The Book of Memory a Study of Memory in Medieval Culture*, Edinburg: Cambridge University Press
- Grabar, Andre. (1957). "Fresques romanes copiées sur les miniatures de Pentateuque de Tours", *Cahiers archéologiques* 9, 339-341.
- Gregg, Robert C. (2015), *Shared Stories, Rival Tellings Early Encounters of Jews, Christianity and Muslims*, New York: Oxford University City
- Gutmann, Joseph (1953) "The Jewish Origin of the Ashburnham Pentateuch Miniatures" (<http://www.jstor.org/stable/1453176>, 03-2016, 21:03), *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 44, No. 1 (University of Pennsylvania Press), 55-72.
- Gürkan, Salime Leyla (2005), "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 13, İstanbul, 25-61.
- HİTTİ, Philip K. (1959), *History of Syria*, New York: The Macmillen Company
- KOGMAN-APPEL, Katrin and MEYER, Mati (Ed) (2009), *Between Judaism and Christianity, Art Historical Essays in Honor of Elisheva (Elisabeth) Revel-Neher*, Leiden-Boston: Brill.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma (*Tevrat, Zebur, İncil*). (2009). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları.
- Lowe, Elias Avery. (1950-1966). *Codices latina antiquiores: A Paleographic Guide to Latin Manuscripts Prior to the Ninth Century*, Paris/Oxford: Clarendon,
- Narkiss, Bezalel (1984) "Pharaoh Is Alive and Well and Living at the Gates of Hell", *Journal of Jewish Art*, 10.
- Nees, Lawrence (2002), *Early Mediaval Art*, New York: Oxford University Press

- Nikelsburg, George W. E. and Vanderkam James C. (2004), *1Enoch A New Translation Based on the Hermenia Commentary*, Minneapolis: Fortpress.
- Nordenfalk, Carl Adam Johan. (1988). *Early Medieval Book Illumination*, Geneva: Skira.
- Oden, Thomas C (Gen. Ed.), HEEN, Eric M. and KREY, Philip D. W. (Ed.), (2005), *Ancient Christian Commentary on Scripture New Testament X Hebrews*, United States of America: InterVarsity Press Downers Grove, Illinois
- Rompay, Lucas Van "Antiochene Biblical Interpretation: Greek and Syriac" FRISHMAN, Judith and ROMPAY, Lucas Van (Ed.), (1997), *The Book of Genesis in Jewish and Oriental Christian Interpretation: A Collection of Essays*, Louvan: Traditio Exegetica Graeca
- Schreckenber, Heinz and Schubert, Kurt (1992), *Jewish Historiography and Iconography in Early and Medieval Christianity*, Minneapolis Maastricht fort Press / Assen: Van Gorcum,
- Sloane, Joseph C. (1934). "The Torah Shrine in the Ashburnham Pentateuch", (<http://www.jstor.org/stable/1451669>, 21-03-2016 13:39), *The Jewish Quarterly Review*, 25/1, University of Pennsylvania Press, 1-12.
- Strzygowski, Josef (1901), *Orient oder Rom: Beiträge zur Geschichte der Spätantiken und Frühchristlichen Kunst*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung,
- The Babylonian Talmud* (1903). (Çev. Michael L. Rodkinson), Tract Sabbath Second Edition, Re-Edited, Revised and Enlarged Boston New Talmud Publishing Company 100 Boylston Street, Volume 1-10.
- Verkerk, Dorothy (2004), *Early Medieval Bible Illumination and the Ashburnham Pentateuch*, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Vieillard-Troiekouff, May. (1962). "Tables de canons et stucs carolingiens", in *Lo Stucco – II mosaico studi vari. Stucchi e mosaici alto medioevali* (Atti dell'ottavo Congresso de studi sull'arte dell'alto Medioevo), 1, Milan: Ceschina, 159-178.
- Williams, John (1998), *Imaging the Early Medieval Bible*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Wright, David H. (1979), "The Canon Tables of the Codex Beneventanus and Related Decoration", (<http://www.jstor.org/stable/1291436>, 21-03-2016, 13:44), *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 33, Trustees for Harvard University, 135-155.
- Yılmaz, Sinan. (2015). *Paganizm'den Hıristiyanlığa Geçmiş Semboller (I. ve V. yüzyıllar arası)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı.